
A környezeti szocializáció néhány oktatási és szociológiai kérdése

LÜKŐ ISTVÁN

A környezeti szocializáció a szociológiában, szociálpszichológiában és a pedagógiában egyaránt közismert kulcsfogalom. A gyors technikai változások, a környezethez fűződő viszony felveti a szélesebb körű, az értékek felé forduló kutatások igényét. A következőkben néhány gondolatban megkísérlem a környezeti szocializáció makroszociológiai és szociálpszichológiai elméleti összefüggéseit bemutatni és ismertetek egy konkrét környezetszociológiai vizsgálatot.

Hol tartanak ma?

Fenntartható fejlődés

Olyan történelmi szakaszba jutottunk, ahol az örökölt társadalmi-gazdasági szerkezet és erőforrás ellátottság tekintetében nagyon csekélyek a lehetőségek egy környezetbarát fejlődésre, miközben azonban értékeink, tudatosságunk növekedése szempontjából már preferáljuk a környezetkímélőbb alternatívákat. Elsősorban a termelési-fogyasztási és életmódminták alternatíváiról van szó. Elkövetkező éveink ebben a feszítő kettősségben telnek majd el. Ezt egyformán kell látni politikusnak, szakértőnek, társadalmat kutatónak és pedagógusnak. Az ún. fenntartható fejlődés (sustainable development) elsősorban a fejlődő országoknak kedvez. Itt ugyanis mennyiségi feltételek helyett a minőségek kerülnek előtérbe.

Ökoszociális gazdaságunk fenntarthatósági összetevői között ott találjuk a feltételeinket, az ágazati és funkcionális koncepciókat, és a területi tényezőket. Arra a kérdésre, hogy „Kell-e a gazdasági növekedés?” a következő differenciált választ adhatjuk: – Az élelmiszerek területén nem szükséges, a lakás és kommunális szolgáltatások terén egyértelműen kell. Az ipari termelés növelésének kérdésénél már értékviták alakulhatnak ki. Energiapolitikánkban elfogadott álláspont, hogy nem kell több energia, törekedni kell az energiatakarékos berendezések technológiák alkalmazására. Nálunk még nincs számottevő „atomerőmű-ellenesség”, annál inkább van „vízlépcső-ellenesség”. Pazarló anyaggazdálkodásunkat csökkenteni kell. Összeségében elmondható, hogy a magyar társadalom fogyasztáscentrikus és beruházásellenes.

Kockázattársadalom

Ulrich Beck könyve nyomán „Risikogesellschaft”. Ebben a században az emberiség bőven megélhetett katasztrófákat. Elég ha csak a nácizmusra, Hirosimára, vagy Csernobilra gondolunk. Sokkal inkább beszélhetünk katasztrófa-társadalomról. Az atomkorban a veszély nem korlátozódik. Mindenkit átfog, mindenkire kiterjed, nincsenek időbeli, térbeli, értékbeli, társadalmi korlátai. Ebben a veszélyeztetett sorsban az embernek nem a szükséglete kielégítése vált az alapélményévé, hanem az aggodalom. Egy katasztrófa

ugyanis megkérdőjelezi a politikai rendszert, a mérési módszert, az elméletek és megismerési minták formáit, a természet és a társadalom kialakult viszonyait, az egész ipari civilizációt. A modernségnek egy teljesen új kontúrja bontakozik ki. Addig, amíg az ipari vagy osztálytársadalomban a gazdagságot egyenlőtlenül, de legitim módon osztja szét, addig a rizikótársadalom új paradigmája keresztülmetszi ezt. Vagyis a kérdés az, hogy képesek vagyunk-e a modernizálási folyamat révén termelt kockázatokat és veszélyeket úgy csökkenteni, kanalizálni, hogy a „lappangó mellékhatások” a különböző „elvárásokat” (modernizálási folyamat, ökológiai, orvosi, pszichológiai és szociális) ne lépje túl. Ez az új paradigma tehát a kockázatok egyenlőtlen elosztásán alapul.

Új környezeti etika, avagy individualizmus versus szolidaritás

Az egyén szocializációs folyamatában fontos szerepet betöltő értékek rendszere ma újragondoltatja velünk *Max Weber* és *Emile Durkheim* tanait, vagyis a protestáns etika és a totemizmus alap gondolatait. Az ökológiai mozgalmak értékrendszerének meghatározásához *Max Weber*hez fordulhatunk, aki előszeretettel tette fel a kérdést, hogy „Modern életünknek melyik a legalapvetőbb ereje?” Ezen központi eszme kidolgozása során jutott el a kapitalizmus szelleme ideáltípusú fogalomhoz. Először kimutatta, hogy ez a jelenség vallásos eredetű és a protestáns aszketizmusban lehető fel. Másodszor azt bizonyította, hogy ezt az okot nem találhatjuk sem a judaizmusban, sem a kínai vallásokban. *Weber* tehát megalkotta a „kapitalizmus szellemének fogalmát”, amely értékek rendszere, s amely egyben mély meggyőződés és motiváció a gyakorlati cselekvés számára. A modern világ uralkodó társadalmi szintű etikájának alapjául szolgáló fogalma két másik fogalom közé szorítható. Az egyik a „szerzési vágy”, a másik a tradicionális szellem. Ez utóbbi jelenti a korlátozott munkaerőfeszítést és lemondást a kiegészítő javakról. Nem nehéz mai magyar társadalmi viszonyainkat hová helyezni e három ideáltípusú fogalom segítségével. Gondolatainkat továbbfűzve tehetjük fel a következő kérdést:

Formálhatók-e a környezeti attitűdök?

A kérdés megválaszolásához tegyünk néhány gondolati kört a szociológiai, szociálpszichológiai és pedagógiai vizsgálódás mezején.

A beállítódás formálására először valamely célt, célképzetet kell meghatározni, amely mintegy orientálja a személyiséget valaminek az elfogadására vagy elutasítására. Enélkül orientációs zavarok keletkeznek. A környezetvédelem terén dezorientáltak vagyunk akkor, ha:

1. Nem tudjuk, hogy hol vagyunk
2. Nem tudjuk, hogy hová akarunk menni
3. Kétségeink vannak céljaink értelme felől.

Thomas és *Znanięcki* szerint az érték, attitűd és orientáció közül az érték az átfogóbb és egyben dinamikusabb fogalom. A szociológia fogalmaként ugyanis az értelmi, érzelmi és viselkedési komponensek egyaránt erősek benne, ami dinamikussá teszi.

Az értékek lehetnek pozitív vagy negatív absztrakt ideálok. *Lovejoy* minősítő értékeket (tisztaság, rendesség, őszinteség, igazságosság, józan, részvétet érző, szerény, alázatos, becsületes, lojális, másokat elismerő) és célértékeket (biztonság, boldogság, szabadság, egyenlőség, elragadtatás, hatalom, dicsőség, üdvösség, szeretetre méltóság) különböztet meg. Egy felnőttnek százezerszámra vannak nézetei, ezerféle beállítottságai, értékei viszont csak néhány tucat. Már ebből a hierarchiából is adódik, hogy a felnőttiséget célbavevő nevelés során milyen nehézségekbe ütközik a pedagógus, amikor ezeket az attitűdöket, értékeket próbálja alakítani, fejleszteni. Annál is inkább, mert a közvetítő közegek véleménye, pontosabban véleménykülönbsége át-, meg átszövi a szociális tanulás ezen folyamatát is.

A vélemény bizonyos nézetek, beállítottságok vagy értékek szóbeli kifejeződése. A vélemény gyakran nem esik egybe az értékekkel, mert nem mindig tudja az egyén magában tisztázni valódi értékeit.

Ezt a különbséget a szakirodalomban a magán és a közösségi beállítottság fogalmakkal fejezik ki. Értékrendszerünket illetve véleményalkotásunkat szorosan átszövi még a hit, a tévedés, az előítélet és az érzelem. Gondoljuk végig, hogy az előbb felsorolt fogalmak milyen szerepet játszottak, a közelmúlt fontosabb környezetvédelmi eseteinél!

Az érték tehát a cselekvés próbaköve, szabványa. Fejleszti és fenntartja a tárgyakkal, szituációkkal szembeni beállítottságot.

A szociálpszichológia alapvetéseinek rövid, vázlatoszerű áttekintése ezen a ponton fordul át a környezeti nevelés stratégiai és módszertani problémájára.

Szociológiai vizsgálat a középiskolás-korúak erdőről, természetéről alkotott képéről

A vizsgálat célja: A középiskolás korosztály természethez, erdőhöz fűződő viszonyát felmérni, és a különböző szociológiai tényezők alapján összefüggéseket keresni. Alkalmazott módszer: Reprezentatív felmérés kérdőív segítségével, tervezett mintaválasztási helyekkel. A mintaválasztás egyik szempontja az volt, hogy a települések az ország különböző szennyezettsgű régióit reprezentálják.

Települések: Sopron, Ózd, Miskolc, Kazincbarcika, Debrecen, Barcs, Tatabánya, Ausztria (Eisenstadt, Wienerneustadt és környéke).

Alapadatok:

Választott	magyar tanuló	656 fiú	258 lány = 916 fő
	osztrák tanuló	72 fiú	44 lány = 116 fő

A vizsgálat fontosabb eredményei:

– Foglalkozik-e az alábbiak közül valamelyikkel szabadidejében?

a) Természetfigyeléssel	264 fő	28,8%
b) Madarászattal	266 fő	29,0%
c) Természetjárás	386 fő	42,1%
d) Turisztika	810 fő nem!	106 igen
e) Sziklamászás	586 fő nem, 322 igen, 8 fő barlangász	

– Szokott-e gyógynövényeket, gombát, vadgyümölcsöt gyűjteni az erdőben?

704 rendszeresen

206 néha

6 nem

– az erdőbe járás gyakorisága:

rendszeresen	118	12,9%
sokszor	512	55,9%
alkalmanként	262	28,6%
soha	24	2,6%

– Kíváncsiak voltunk, hogy milyen állatot látott vadon, természetes élőhelyén.

Az igenlő választ táblázatban mutatom be.

Állat	magyar válasz N=916		osztrák válasz N=116	
Szarvas	119	21,0%	86	74,0%
Vaddisznó	854	94,1%	70	60,3%
Szajkó	759	78,4%	33	28,3%
Pele	76	8,3%	5	4,0%

– Az a tény, hogy a lakóhely közelében van-e erdő, úgy az erdőbejárás gyakoriságát, mint az erdő, illetve a természetismeret, a későbbi életmódválasztást alapvetően befolyásolja. Ezért egy fontos viszonyító kérdésnek tartottuk. A válaszok adatai:

Komolyabb korrelációs számítás nélkül is adódik lehetőség az utóbbi kérdés és az előző közötti összefüggés megvilágítására. A magyar válaszolók nagyobb része olyan telepü-

Igen	Magyarország N=916		Ausztria N=116	
	n=336	36,6%	n=100	86%

lésen él, ahol a lakóhelye közelében nincs erdő, így kevésbé láthattak élőhelyükön szarvast.

– Középszintű tanulókról lévén szó fontosnak tartottuk a természetvédelmi, környezetvédelmi érdeklődésükre rákérdezni. Arra a kérdésre, hogy: „Milyen témában hallgatna szívesen ismeretterjesztő előadásokat?“, a magyar tanulók a következőknél válaszoltak gennel:

1. Környezetszennyezés Magyarországon 720 fő
2. Magyarországon élő védett növények és állatok 190 fő
3. Erdőismeret (Hogyan él az erdő, s benne az állatok) 182 fő
4. Környezetszennyezés a Földön 364 fő
5. A Földön élő védett állatok és növények 284 fő
6. A Föld erdei és Nemzeti Parkjai 294 fő

– Kíváncsiak voltunk arra, hogy a kirándulás mennyire passzív ("testkímélő"), vagy éppen mennyire aktív. Ezért megkérdeztük, hogy: „Ha kirándul, rendszerint, akkor:

- gyalog 460 fő
- biciklivel 56 fő
- autóval 400 fő teszi

Ez utóbbi szám önmagáért beszél.

További adatok összefüggések ismertetésétől itt most eltekintek. Azt gondolom, hogy a tényekből levonható következtetések közlése nélkül, nyitva hagyva számos oktatási-nevelési következményt és feladatot is kellően alátámasztja részben az előzőekben elmondott szociológiai, szociálpszichológiai összefüggéseket, másrészt kihámozhatók belőle a pedagógiai feladatok és módszerek is.

Összefoglalásképpen elmondhatjuk, hogy a tanulók környezethez fűződő attitűdjének – s így az értékekhez fűződő viszonyának is – fontos „imprintingje” a növényekkel, állatokkal való találkozás, meghatározó élménye, amit a lakóhely, az egyéni motiváció, az adott iskola légköre, természet és erdőismerete befolyásolhat. Nemcsak az attitűd, a passzív ismeret lényeges ebben a korban, hanem az is, hogy mennyire aktív, cselekvő módon vesz részt a természet, az erdő megismerésében és védelmében. Általánosítva pedig megválaszolhatjuk a kérdést, amit a fejezet elején feltettem, vagyis formálható-e a környezeti attitűd?

A mai magyar társadalom fogyasztáscentrikus és beruházásellenes. A konzumáló típusú ember hajlamos elfelejtkezni arról, hogy a fejlettebb nyugati minták követéséért milyen természeti és környezeti károkkal kell fizetni.

IRODALOM

- Lübbé Hermann: Der Lebensinn der Industriegesellschaft Springer-Verlag. Berlin-Heidelberg 1990
- Beck Ulrich: Risikogesellschaft. Auf dem Weg in eine andere Moderne Suhrkamp. Frankfurt am Main 1986
- Farkas János: Kockázati és kommunikációs irányok. Kutatási jelentés a KVM számára Bp. Kézirat 1992
- Lükő István: A környezetvédelem néhány szociológiai összefüggése. Környezet és fejlődés 1990 október